

УДК 257:783 (475)

Яра Маріанна, м. Сянік (Польща)

ШКОЛА ЦЕРКОВНОГО СПІВУ В МАНЯВСЬКОМУ СКИТІ

Дослідниця із Польщі торкається ще малодосліджених проблем української фольклористики, висловлює оригінальні ідеї та робить ґрунтовні висновки, щодо витоків української культури.

Ключові слова: музикознавець, церковний спів, пам'ятка культури, самобутність української культури, духовні піснеспіви.

Вже перші ігумени Манявського Скиту, Іов і Феодосій велику увагу приділяли церковному співові. З **"Житія Іова" - настоятеля скиту знаємо про "болгарський улейний спів"**. Наступник Іова Княгиницького ігумен Феодосій сам був творцем гимнографічних співів, один з яких *"Аллилуйя"* з гласу дійшов до наших днів в двох Манявських Ірмолоях 1684 і 1731-1733 років¹. Феодосій (fl629) - диякон, ігумен Манявського Скиту, деякий час був дияконом буковинського монастиря Путна. Музикознавець проф. Ю. Ясиновський припускає, що путянський знавець болгарського співу Феодосій Зотик (Зонара) і ігумен Манявського Скиту - та ж сама особа. Правдоподібно, за час ігуменства цього Феодосія зародилася ідея створення школи церковного співу.²

Про функціонування тут школи церковного співу з виразною орієнтацією на болгарський напів добре засвідчують згадувані вже три нотолінійні Ірмолої, що були створені у Манявському Скиті. Збереглося ще декілька Ірмолоїв, котрі собою нагадують манявське походження, наприклад Ірмолою середини XVII століття (НД 103), *"по преданію"*, переписаний у Манявському Скиті, як це стверджував жертводавець пам'ятки Фаддей Левицький³. Це підтверджується і записами на полях рукопису, в яких мовиться про його передачу у 1803 році *"do wiesi Maniawu"* та приналежність до **"Ecclesia Maniaviensis"** - тобто манявській церкві. Подібну легенду про походження з Манявського Скиту носить також Ірмолою кінця XVIII століття (ПЕТР.209), в якому є запис *"з Скиту"*.⁴

Школа церковного співу Манявського Скиту виховувала не лише кадри для своїх власних потреб. Вихованці Скиту дуже часто діяли у навколишніх містах, містечках та селах, де не лише підтримували дух святого Православ'я, плекаючи церковний спів, але й вчили дітей співати в церквах, і з цією метою часто переписували нотолінійні **Ірмологіони**, в яких в певній мірі відображалися традиції скитського співу. Збереглося декілька таких пам'яток, створених в далеких околицях. Це передовсім два Ірмолої Симеона Бронницького (*F-301 і Рук.86*).⁵ У рукописі *"Рук.86"* зберігся титульний аркуш, з якого стало відомо, що він переписаний у 1726 році в м. Богородчани при церкві Успенія Пресвятої Богородиці. В іншому, гірше збереженому рукописі Симеон Бронницький занотував, що він сам створив художні прикраси в цій книзі. Ното лінійні Ірмологіони були створені і у містечках Тисме-

ниці, Лисці, Загвіді. Збереглося декілька пам'яток, які були в ужитку в навколишніх селах і містечках: Горохолина, Гринівка, Іванківка, Кривець, Старі Богородчани, Грабовець, Глибока. Сьогодні всі ці села належать до Богородчанського району Івано-Франківської області. Майже всі книги писані чіткою і гарною каліграфією, мальовничо оздоблені орнаментом, багаті на співочий репертуар, мають вказівки на різні напиви - *скитський, острозький, кийвський, болгарський, сербський, грецький* та інші. Всі ці факти ще раз підтверджують, що разом з Манявським Скитом, Святу Православну віру ревностно оберігали від чужих зазіхань довколишні міста і села.

Вплив культури церковного співу Манявського Скиту охоплював і значно ширші території, що добре підтверджується розповсюдженням *"скитського напіву"*. Не можна забувати і про те, що Скит постійно підтримував зв'язки з найважливішими центрами розвитку Православного церковного співу: Перемиською та Львівською Єпархіями. В умовах тодішньої Галичини три найбільші осередки церковного співу (Перемишль, Львів і Манявський Скит) культивували його по різному. Львів та його Успенське Братство запозичував новітні надбання Заходу і пристосовував їх до місцевих умов і православного обряду. Перемишль твердо тримався давніх форм церковного православного співу. А Манявський Скит забезпечував вплив новітньої хвилі з поствізантійської мистецької культури, дякуючи діяльності відомої тоді школи *"болгарського напіву"*. Така тісна взаємодія забезпечувала рівновагу й збереження основ самобутності української церковної музики. Саме в таких умовах формувався Галицький розспів, коріння котрого найбільше переплетені з традиціями Школи церковного співу Манявського Скита.

Український нотолінійний Ірмолою є багатожанровим збірником духовних піснеспівів, до якого входять молитви з різних Богослужінь. Сама назва *"Ірмолою"*, або *"Ірмологіон"* походить від терміну *"ірмос"*, що в перекладі з грецької мови означає *"пісня величальна"*, або *"гимн"*.⁶ Як вже згадувалось вище, відкриття і перші дослідження Манявських Ірмолоїв належать болгарській дослідниці музикознавцю Є. Тончевій. А перше оформлення і упорядкування Ірмолоїв Манявського Скита в єдиний Каталог українських та білоруських Ірмологіонів здійснив професор Львівської Державної консерваторії, музикознавець Ю. Ясиновський, фундаментальна пра-

ця котрого має титул "Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16-18 століть", видана у Львові в 1996 році. Серед понад тисячі описів Ірмолоїв, що сьогодні зберігаються по музеях, архівах чи приватних збірках в усіх кінцях світу, автор подає також опис трьох нотолінійних Ірмолоїв, створених у Манявському Скиті в XVII-XVIII століттях, що сьогодні знаходяться в Бухаресті.

Коротко ознайомимось з описами цих Ірмолоїв, згідно послідовності років видання, умовно назвемо їх "перший", "другий" і "третій".

"Перший" манявський Ірмолої був створений в 1675-1676 роках, в Каталозі під № 239, містить в собі 305 аркушів, частина текстів писана грецькою мовою кириличними буквами, в грецьких текстах зустрічаються вставки. В орнаментичі переважають рослинні мотиви. На титульному аркуші зберігся напис: *"Ірмологіон сиріч Гимнослов содержай в собі церковния пінія по преданію пре подоб наго отца нашего Іоана Дамаскина і прочих святих отец. В святой общежительной обители Скитской в літо 7184, року 1676 місяца априля 5 дня"*.⁷ В даному Ірмолої знаходимо також "Передмову к боголюбнвому півцу" (стр.3-4), Воскресні співи Октоїха з вказівкою *"болгарского напіва"*: *"Господи возвах"*, Догматики, стихирі Богородичні, подобні стихирам (стр.7-48), вибрані стихирі на свята: Собор Архістратиґа Михаїла, Введення во храм Пресвятої Богородиці, свт. Миколаю, Різдво Христове, св. ап. Петру і Павлу, на Успеніє Пресвятої Богородиці "Богоночальним мановенієм", з вказівкою *"болгарского напілу"*, та піснеспіви інших свят.

На сторінках 93-99 знаходимо *"Бог Господь"* та воскресні тропарі на вісім гласів, знову ж з вказівкою *"напіву болгарського"*, далі - піснеспіви поліелею, величання окремих празників і святим (стр.118-120), *"Всякое диханіє"* з вказівкою *"киевское"*, інший варіант цього співу з грецьким текстом, тропарі *"Покаянія отверзи ми двери"* (стр. 124-128), Літургія св. Іоана Златоуста, де Три-святе написано грецьким текстом *"Агіос о Феос"*, празничне *"Слицы во Христа хрестистися"*, на Воздвиження Чесного Хреста - *"Кресту Твоєму"*, *Аллилуйя*. 8-ми гласів, *Херувимські пісні* з грецьким текстом, *"Достойно єсть"* на вісім гласів, *Євхаристичний канон*, *Запричасники* (стр. 147-198). Крім того, Великопісні піснеспіви: Літургія Пржедеосвященних Дарів, молитви вечірні. Від сторінки 240 до 261 - *Задостойники* Дванадесятих празників. Гортаючи Ірмолої, постійно зустрічаємо в казівки: *"на пів кийвський, болгарський, скитський, волоський, грецький"* і ін.⁸

"Другий" Ірмолої Манявського Скита побачив світ у 1684 році. Сьогодні в Каталозі під № 252. Складається з 418 аркушів. Подібно як в попередньому Ірмолої, частина текстів писана грецькою мовою кириличними буквами. Орнаментика, заставки та ініціали - в основному плетінка і рослинні мотиви. На мініатюрах зображені св. Іоан Дамаскин (стр. 10), преподобні Антоній і Феодосій Печерські, препод. Іов і Феодосій Скитські та ін. На стр. 144 - зображення Ма-

нявського Скиту. В "Передмові до боголюбнвого півца" згадані скитські ігумени Іов і Дорофей. (стр.4-8): *"Сия книга Ірмолої напіву болгарського, содержащая в собі пінія святія обители нашея скитскія. За благословенієм і ізволенієм пречеснаго о Христі Господина отца нашего ігумена ієромонаха Дорофея. Року Божого 1684 місяца априля дня 2 совершися. Варнава, послушник Свято Скитский"* (стр. 10). Зміст цього Ірмологіону багато чим нагадує зміст попереднього: *"Бог Господь"* і тропарі на 8 гласів, поліелей, особливі піснеспіви Дванадесятих празників, Літургія св. Іоана Златоуста, св. Василя Великого, Пржедеосвященних Дарів; та ін. Однак серед вказівок бачимо напівки: *кийвський, болгарський, скитський, острозький, волинський, волоський, грецький*. Серед піснеспівів нововведеного Острозького напіву - *"Блажен муж"* на стор. 414; а волинського напіву - задостойник на Літургії Василя Великого *"О Тебї Радуеться"* (стр.232).⁹

Під № 720 в Каталозі знаходимо "третій" Ірмологіон Манявського Скита, який датується 1731-1733 рр., має 312 аркушів, орнаментика, заставки та ініціали - рослинні мотиви друкованого типу, 24 мініатюри; на стр. 34 зображений цар Давид з псалтерієм, малював Амвросій; на стр.9 - копія гравюри почайвського друку 1651 року. Запис 1769 року ігумена Манявського Скиту Ісаїї, який надав двом монахам Волощини Кирилу і Симеону, після відвідин Скиту, право вільного переїзду на батьківщину (стр.312, писано польською мовою). На початку книги - вказівки: *"От Устава скитскаго расположение; подобает відати о сем..."* тут згадані скитські ігумени Іов і Феодосій, які запровадили болгарський напів у Манявському Скиті (стр. 2, 3). До сторінки 11 продовжуються Богослужбові вказівки. На стр. 48 - піснеспіви св. рівнап. кн. Володимиру. Подібно, як і в попередніх двох Ірмологіонах в цьому також поміщені тропарі та стихирі на різні свята, порядок богослужінь Пісної та Квітної Тріудей, та ін. Вказані напівки: болгарський, скитський, волоський, грецький. Вперше зустрічається гімн Амвросія Медіоланського *"Тебе Бога хвалим"* крім того - степенні-антифони, такої, прокимни, але без нот.¹⁰

Опис змісту цих трьох Скитських *"Болгарських"* Ірмологіонів дає можливість визначити основні складові частини співочо-духовного репертуару, а саме:

1. Восьмиголосий цикл на *"Господи возвах"*, стихир на стиховнях, а також на *"Хвалітех"*, серед них - Догматики, Богородичні і подобні з Богослужіння Октоїха.
2. Такий сам цикл стихир з Мінеї.
3. Восьмиголосий цикл *"Бог Господь"*, тропарі воскресні.
4. Піснеспіви та молитви Поліелея (тільки духовний текст, без нот).
5. Піснеспіви Дванадесятих празників і великих святих, середних також і пришви 9-ої пісні канонів.
6. Піснеспіви трьох Літургій:
а) св.Іоана Златоуста;

св.Василія Великого;
Літургія Пржеждіосящених Дарів.

Краєзнавство 1-4, 2005

- б) 7. Ірмоси (канони) воскресні і
в) празникам.

8. Піснеспіви з Пісної та Квітної Тріодей.

Ці особливі частини є стійкими - вони повторюються в усіх трьох рукописах. Однак серед перерахованих в трьох Ірмологіонах частин, особливе місце займає частина ба - піснеспіви з Літургії св. Іоана Златоустаго. А тому що в цю частину включені піснеспіви грецькою мовою, хоч і написані кирилицею, дає підставу вважати всі три Скитські Ірмологіони двомовними - слов'яно-грецькими. І все ж переважає в Ірмологіонах мова слов'янська. До грецького репертуару належать: *Трисвяте, Херувимські пісні, Достойно єсть*. Двомовними можна назвати "*причастні*", - під нотами підписаний і грецький, і слов'янський текст.

Особливу цікавість викликають піснеспіви з позначенням "*Скитський напів*". Тексти цього напіву переважно з Літургії. Найпоширенішим є "*Достойно єсть*" (зі слов'янською підтекстовкою), і той самий спів з грецьким текстом - Аксіон єстин; у поодиноких випадках "*Іже Херувими*", "*Милость мира*", *задостойник* "*О Тебi радується*". І тільки один раз серед Скитських напівів зустрічаємо нелітургійний жанр - "*Благословен еси Господи*" - на поліелеї.

У Манявських Ірмолоях на особливу увагу заслуговує репертуар грецького та волоського напівів. І все ж найбільше піснеспівів позначено вказівкою "*напів болгарський*". Це дає змогу ще раз переконатися, що саме цей наспів стався основою Галицького розспіву і домінував в церковній співочій практиці не тільки у Манявському Скиті, але й майже по усій Галичині.¹¹

Примітки

1. Ю. Ясиновський. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої XVI-XVIII ст. - Львів, 1996. - С.458.	4. Там само. - С.470-471.
2. Ю. Ясиновський. Манявський Скит в історії української церковної музики. - Львів, 1996.-С.7.	5. Там само. - С.344, 369.
3. Ю. Ясиновський. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої XVI-XVIII ст. - Львів, 1996.-С.470.	7. Ю.Ясиновський. - Українські та білоруські Ірмологіони XVI-XVIII ст. - Львів, 1996. - С. 209.
	8. Там само. - С.209.
	9. Там само. - С.217.
	ю Там само. - С.377.
	п Там само. - С.377-378.

Summary:

The scientist from Poland touches on problems of Ukrainian folklore which aren't investigated in detail, expresses original ideas and works out detailed conclusions about sources of the Ukrainian culture.

Key words: music expert, church singing, culture monuments, originality of the Ukrainian culture, ecclesiastic singing, education science and regional geography.

